

הרב לוי יצחק ראסקין דומ"ץ דחסידי חב"ד לונדון אנגליה

ברכה על נטילת ידיו שנית תוך הסעודה

נתחיל בקצת רקע על חיבור השלחן ערוך על ידי כ"ק אדמו"ר הזקן, שכידוע¹ עשה זאת על פי פקודת רבו, הרב המגיד ממעזריטש. הלכות ציצית והלכות פסח חיבר עוד בישבו בשבת תחכמוני במעזריטש.

ו"בהיות רבינו במוהליב שעל נהר דניסטור [בשנת תקל"ז, בעת נסוע הרמ"מ מוויטעפסק לאה"ק] חזר על כל התלמוד פעם הט"ז בעמידה לילה ויום, לא פסק פומיה מגירסא כאשר עיני הכל ראו, והוות נהירא שמעתתיה מפומיה כיומא דאתיהיבא אורייתא, גמר, וחכמתא סבר, ושמושא עבד.

"אז התחיל להגיה ולחדש בספרו זה מחלק או"ח, והתחיל מהלכות נטילת ידים, וכנראה לעין כל מבין עומק דיני נט"י המיוסדים על אדני פז וחדושים נפלאים, יסודותם מהררי קודש מעיון הראשונים".

לאחרונה עברתי על הלכות נטילת ידים בשו"ע רבינו, ונקלע לנגד עיני חידוש אחד של רבינו שחידש בסוגיא, אמרתי אשתף הדברים עם הקוראים. וכוונתי לדין שהוא מעשי למדי, והיינו לענין מי שנצרך לנקביו באמצע הסעודה, כאשר חוזר לסעודת לחמו, האם צריך ליטול ידיו? בברכה?

והנה לדעת המחבר², העומד בסעודה ונגע במקומות המכוסים "צריך לחזור וליטול ידיו ויברך על נטילת ידים"⁴.

אך המהרש"ל⁵ כתב שלא מצינו שתיקנו חכמים ברכה באמצע הסעודה.

והדבר פלא: הרי כל מצות נטילת ידים היינו משום דסתם ידים טמאים משום שממשות תדיר⁶. ואם כן היאך יעלה על הדעת שבנגע ודאי במקומות מטונפים, שאין מצות נטילה בודאי?

1 הפרטים הבאים לקוחים מהקדמת הרבנים בני הגאון המחבר ז"ל, המופיע בראש ח"א משו"ע אדה"ז.
2 בסימן קע ס"א דן המחבר אימתי צריך ליטול ידיו בפני העם ואימתי אינו צריך. אך מטרתנו בזה היא רק ענין הברכה.
3 אור"ח סי' קסד ס"ב.
4 והוא משו"ת הרשב"א ח"א סי' קצב, ובהמיוחסות להרמב"ן סי' קצה [סגנון דומה מאד, אף כי ארוך יותר].
5 ים של שלמה חולין פ"ח סי' מא, והביאוהו הט"ז (אור"ח שם סק"ה) והמג"א (שם סק"ח). וצריך לתווכ דבריו עם זה שבסי' קסה סק"א וסי' קע סק"ב סתם המג"א שצריך לברך בכה"ג.
6 כדעת המהרש"ל כן הביא המגן אברהם (סי' קע שם) שכן כתב גם ספר האגודה (יומא סי' ה). שהמטיל מים באמצע הסעודה ושפסף, נוטל ידיו ואינו מברך על נטילת ידים.
7 בביאור הלכה (שם ד"ה לחזור וליטול ידיו) תלה הדבר במחלוקת הראשונים בפירוש "משום שממשות תדיר", שהיא הסיבה של הטומאה הנגזרת על סתם ידים, אם הוא מחשש נגיעה בטומאה או משום נגיעה במקום המטונף. שלמאן דסבר שהוא מחשש טומאה, הרי הנוגע בטינוף שאינו טמא, לא ביטל תועלת הנטילה הראשונה. ואילו למ"ד שהוא משום טינוף, הרי כאשר טינף ידיו, חייב בנטילה שנית מעיקר הדין.
8 אכן ביאורו של רבינו (דלהלן) הוא אפילו למ"ד שהוא משום טינוף, וחייב ליטול ידיו שנית, ואעפ"כ אינו מברך שנית.

וכאן⁷ מחדש רבינו ביאור נפלא:

נניח שאכן המטנף את ידיו תוך כדי סעודתו חייב הוא ליטלם שנית מעיקר הדין, ואע"פ כן ניתן לומר שלא יברך על נטילת ידיו שנית. ולמה?

זאת מבאר רבינו⁸ מדין העושה מצוה אחת שני פעמים בלי היסח הדעת בינתים, שאינו מברך על פעולת המצוה השניה. ובלשונו:

שכל העושה מצוה אחת ב' פעמים אינו חוזר ומברך, אלא א"כ הפליג בנתים או שהסיח דעתו ממנה וחזר ונמלך או שפסקה המצוה מעצמה וחוזר לעשותה, כגון שנשמטה ונפלה טליתו מעליו. . אבל זה שהפסיק טהרת ידים בידיים על מנת לחזור ולטהרן. . על דעת לחזור ולטהרן, אין זה חשוב הפסק בטהרתן לחזור ולברך כשחוזר ומטהרן, כיון שלא הסיח דעתו מלטהרן..

ומדמה זאת להפושט טליתו מדעתו בסתם, ונשאר עליו ט"ק⁹, שלא הסיח דעתו ממצות ציצית, ובלשונו:

.. שהרי אפילו מי שמסיר טליתו מדעתו בסתם אין צריך לחזור ולברך אם נשאר עליו טלית קטן, שיש בזה גילוי דעת שאינו מסיח דעתו ממצוה זו¹⁰, אף על פי שאין בדעתו כלום על טלית זו ואינו יודע אם יחזור ויתעטף בה..

וה"ה בנדו"ד, שאף כאשר סר משמירת ידיו בטהרה, נשאר בדעתו לחזור ולטהרן, ובלשונו רבינו:

כל שכן זה, שהדבר ידוע שבודאי יחזור למצותו לטהר את ידיו, שהרי הוא מיסב בסעודה ודעתו לאכול.

החולץ תפיליו וחוזר ומניחן

ב. עוד הערה היוצאה מלשון רבינו זה:

ניתן לעיין בדיון אדם שחלץ תפיליו לפי שנאלץ לצאת לשוק לזמן קצר, וכשנכנס שוב חוזר ולבשן לאלתר בלא ברכה, האם רשאי להפסיק בשיחה בין קשירת התש"י להנחת התש"ר

7 או"ח שם ס"ב.

8 הביאור הוא בחצ"ע. ידועה השמועה שכל ספק שהיה לו לרבינו העמידו במוסגר, למען יחזור וישנה פרק זה לראות אם צדקו דבריו (שארית יהודה - למהרי"ל, אחי רבינו ז"ל - לסי' שסג). אבל ישנם עוד כמה סוגים בהמוסגרים שבשו"ע רבינו, ובלשון הגרא"ח נאה ז"ל (מבוא לקונטרס השלחן, ע' י): "כמה פעמים מוסגר טעמו ונימוקו של הדין כיון שאיננו נוגע ישר אל עצם ההלכה". וראה עוד ס' תורת חביד (לר"י שי' מונדשיין, כפר חב"ד תשד"מ) ע' כג-ד; כרם חביד גליון 1 (תשרי תשמ"ז) ע' 95.

9 רבינו נקט דוגמא זו, ולא של הפושט טליתו על מנת לחזור וללבושה. וי"ל לפי שבדין נטילת ידיו הרי הוא עובר שלב שלילי - שידיו מטונפות. ואין זה דומה לפושט טליתו ובדעתו לחזור וללבושו. ולכך הוכיח רבינו מדין המסיר טליתו סתמא ונשארה עליו ט"ק. שהסרת הטלית גדול היא פעולה נגדיית, ובכל זאת משמשת הט"ק כ'גשר' דלא ליחשב כהיסח הדעת. כל שכן בדין המטנף ידיו באמצע סעודתו, שדעתו לחזור לסעודתו 'מגשר' דלא ליחשב כהיסח הדעת.

10 ביסודו רבינו הזקן עם ציונים מקורות והערות' ע' תרסו דייקתי מהגדרה זו של רבינו שבנפלה טליתו ונשאר עליו ט"ק סובר רבינו שצריך לחזור ולברך, ע"ש. ובפרט שלפני כמה שורות מזכיר רבינו דין 'נפלה טליתו' ללא התחלקות באם לבוש ט"ק או לא.

? והרי בין תש"י לש"ר אסור להפסיק אפילו כשאין בזה גרם ברכה נוספת על הש"ר¹¹. שאם נאמר שהוא רק 'מחזיר' המצב הראשון היה מקום לומר שאין צריך ליזהר מלהפסיק ביניהם. אבל לפי לשון רבינו כאן "כל העושה מצוה אחת ב' פעמים" מסתבר למיחשבי' כקיום מצוה מחדש, אע"פ שאינו מברך שנית. ואם כן אסור להפסיק בעת הנחתו שנית.

בסידור פסק לברך בלא שם ומלכות

ג. והנה בשו"ע שלו מסיק רבינו שהחוזר ונוטל ידיו באמצע סעודה לא יברך, כי "ספק ברכות להקל". ברם בסידור¹² מסיק, שבגלל המחלוקת אם יחזור ויברך או לא, "לכן יברך בלא שם ומלכות".

ובזה צריך בירור: א) מהו הגדר של ברכה בלא שם ומלכות¹³; ב) מתי נפסוק - משום ספק ברכה - שלא לברך כלל, ומתי נפסוק לברך בלא שם ומלכות.

גם צריך ביאור בעיקר השינוי בזה, אחרי שנימק רבינו טעם נכון לזה שלא יחזור ויברך אע"פ שיש עליו חיוב ברור ליטול ידיו שנית, מה ראה איפוא בסידורו לחשוש שוב למ"ד דצריך לברך, ועד כדי כך להצריך שיברכו בלא שם ומלכות?

ואולי יש לומר, כי הראי' מציצית אינו דומה לנידון, שהרי כל עוד הוא לבוש בט"ק לא הסיח דעתו ממצות ציצית, ואף במעשה הוא עדיין מקיים מצוה זו. ואילו בעת שידיו מטונפים, הגם שמחשבתו לחזור ולטהר ידיו תיכף, אבל במעשה יש פער, שיש כאן שלב של ניגוד לטהרת הידים, שהיא המטרה של מצות נטילת ידים.

עוד שינוי בין השו"ע והסדור

ד. שינוי נוסף יש כאן בין דברי רבינו בשו"ע ודבריו בסדורו, אך לא מצאתי לומר שזה יסביר שינוי הנ"ל:

בשו"ע¹⁴ הורה בתועלת הט"ק שעליו דהיינו רק בפושט טליתו סתם, אבל אם פשטו בדיעה שלא לחזור וללובשו ונמלך לחזור וללובשו, לא יועיל מציאות הט"ק לפוטרו מלברך שנית.

11 שו"ע"ר סי' כה סכ"ב, עפ"ד בעל המאור פ"ד דר"ה.

בשו"ע"ר שם סי' כ כתב לאסור אפילו הפסקה קלה בין הברכה להנחת תש"ר, ובהמשך לזה כתב האיטור לקרוץ בעיניו וכו' בין תש"י לתש"ר. ויש לעיין אם איסור זה שייך גם כאשר אינו מברך על הנחת התפילין. ואם כן הדבר, למה הציב רבינו דין קריצה בעיניו בסי' כ ולא בסכ"ב, אחרי החידוש שאסור להפסיק בין ש"י לש"ר אף כשאינו מברך על הנחתן.

12 סדר נטילת ידים לסעודה, סי' ז' (במהדורה החדשה של שו"ע"ר: ח"א ע' תרלד). וידוע שרבינו חיבר ההלכות שבסידור לאחר חיבור השלחן ערוך, והלכתא כבתיא (ראה הקדמת המו"ל לשו"ע"ר הוצאת קה"ת תשכ"ה). אגב: איזכור הסידור בקו"א סי' קסח סוסק"א, לכאורה פשוט שהוא הוספת המו"ל של דפוס ראשון וכה"ג.

הסידור עם הלכותיו הדפיס רבינו בשנת תקס"ג, ואילו השו"ע - שחובר שנים רבות לפני זה - נשאר בכתובים, ועלה על מכבש הדפוס בשנת תקע"ו, ג' שנים אחרי הסתלקות רבינו לגנוי מרום. ואולי נימוקו של רבינו היה שרצה לעבור ולתקן השו"ע כמתאים לשיטתו בעת חיבור הסידור, ומכיון שלא עלה בידו לעשות כן, נמנע ולא נתן הדברים לדפוס. וכעין הנ"ל הע' 8 בדבר הסוגריים בשו"ע"ר.

13 בסדור רבינו, בהלכות תפלת הדרך, כתב שבמצב של ספק יחתום "ברוך אתה שומע תפלה". ובהערותיי לשם (בסדור הנ"ל הע' 10, ע' רג הע' 7) ערכתי השוואה לכמה מקומות שם ההוראה היא לומר רק 'ברוך'.

14 סי' ח סכ"ג וסכ"ה, ובסי' קסד דנן.

ואילו בסדור בסוף הלכות ציצית, הורה שאף בכה"ג "אין צריך לחזור ולברך"¹⁵. שינוי זה מחזק הסברא **לשמור** על ההמשך שבין לבישה ראשונה ושניה. ואילו השינוי הראשון הנ"ל, להצריך הנוטל שנית שיברך בלא שם ומלכות, מורה שסברת ההמשך היא **חלשה**. ולכן לא ראיתי איך לתלות השינויים זה בזה.

פסק זה משקף דרך החסידות

ה. ולסיים, כי גישת רבינו בהלכה זו – שגם בעת שמטנף ידיו דעתו לחזור לטהרתו ואין בזה היסח הדעת – היא אופיינית לתורת ודרך החסידות של רבינו, וכדבריו ב'חנוך קטן' אודות "שבע יפול צדיק וקם", ואשר הנשמה "גם בשעת החטא היתה באמנה אתו ית"¹⁶, ואשר ענין הצמצום אינו כפשוטו¹⁷, שגם במקום האשפה, הרי מלא כל הארץ כבודו יתברך.

15 בפסקי דינים של הצמח צדק (או"ח ס"ח) מנמק דברי רבינו בזה, ושהוא משום ספק ברכות להקל. וראה דברינו בסדורי הנ"ל ע' סה הע' 173.
16 לקוטי אמרים פרק כד.
17 כמבואר בארוכה בשער היחוד והאמונה.

מי לנו גדול באחרונים ממנו

"אחר זה ראיתי בשלחן ערוך של התניא מביא דברי הבית לחם יהודה גם כן, ומי לנו גדול באחרונים ממנו, ולכן יראה נא על מי לסמוך עליו, אם על קדושי עליונים גאוניים בנגלה ובנסתר בדור שלפנינו אם על הניכרים לנו תורתם וצדקתם וד"ל, והי' שלום". (שו"ת דברי חיים' יו"ד סוס"י ג)

חסר לו שו"ע הרב שיבהיר הענין

"שמעתי מהרב ששמע מהג"ד יעקב טייטלבוים ז"ל שבעת למדו שלחן ערוך הלכות רבית אצל הג"ד מאיר אריק ז"ל גנוחי גניח כמה פעמים, ושאלו תלמידו הנ"ל לסיבת הדבר, ואמר כי אין שו"ע הרב על הלכות הנ"ל שיבהיר לנו את הענין על בוריו. וכן אמר לי הרב כשלמדנו בשו"ע חלק אבן העזר סימן קכ"ט הלכות שמות גיטין שיסודות הדברים אינם מובהרים כל צרכן, וחסר לו שו"ע הרב שיבהיר הענין". (ספר הליכות חנוך – מפי מרן הגר"ח"ד פדווא זצ"ל גאב"ד לונדון, עמ' ריב-ריג)

שכל ישר בלימודים קיבל מלימודו בר"ן ובקונטרס אחרון שבשו"ע הרב בעל התניא ז"ל

בשם הגאון רבי מנחם זעמבא זצ"ל הי"ד: ששכל ישר בלימודים קיבל מלימודו בר"ן ובקונטרס אחרון שבשו"ע הרב בעל התניא ז"ל.
(הגאון ר' גדלי' הערץ ז"ל ר"י ישיבת חידושי הרי"ם ת"א.
הובא ביפה שיחתו להרה"ג ר' אלחנן היילפרין שליט"א, עמ' פט)